

VYUČOVÁNÍ O ŽIVOTNÍM PROSTŘEDÍ V ZEMĚPISE NA ŠKOLÁCH I. A II. CYKLU V JIHOMORAVSKÉM KRAJI

Komplexní řešení problematiky péče o životní prostředí vyžaduje uvědomělý a aktivní postoj k otázkám životního prostředí i vysoce kvalifikované rozhodování, týkající se různých stránek životního prostředí. Z toho vyplývá naléhavý požadavek na zintenzívnění a zkvalitnění vzdělávacího a výchovného působení v tomto směru.

Takové působení na naši mládež je nedílnou složkou komunistické výchovy, která úzce souvisí s výchovou k vědeckému světovému názoru a lze je přímo považovat za součást morální výchovy socialistického člověka; bezprostředně se týká celé společnosti a je tedy jednou ze základních složek všeobecného vzdělání.

Naléhavost, aktuálnost a širší problematiky vyžaduje i kvalitní přípravu odborníků zaměřených na otázky péče o životní prostředí. Tento úkol může být plněn na středoškolské úrovni organizováním specializovaných odborných kursů a na vysokoškolské úrovni v rámci specializovaného studia nebo v postgraduálním studiu.

Z toho vyplývá, že výchova mládeže k péči o životní prostředí musí být zahrnuta v celém výchovně-vzdělávacím systému, a to jak na jednotlivých stupních školské soustavy, tak i v působení mimoškolním.

Základy této výchovy spočívají samozřejmě v některých vyučovacích předmětech — především v biologii, zeměpisu a občanské nauce, které mohou podstatnou mírou rozšířit a doplnit i ostatní vyučovací předměty, zejména estetická výchova, fyzika, chemie apod. Zeměpis na školách I. a II. cyklu je svou obsahovou náplní mezipředmětovou disciplínou a může tak významně přispět k řešení mnoha problémů při tvorbě a ochraně krajiny i životního prostředí vůbec. Závažným nedostatkem je ta skutečnost, že v učebních plánech, ani v učebnicích zeměpisu není speciální stať, která by určovala v jakém rozsahu a do jaké hloubky je potřebné se těmito problémy zabývat. Velmi často se např. ve školách hovoří o životním prostředí, aniž by byla známá definice, která uvádí, že životní prostředí člověka je ta část krajiny, ve které člověk žije ve vzájemné interakci, tj. kterou používá, ovlivňuje a které se přizpůsobuje.

Pojem životního prostředí se tedy někdy nesprávně zúžuje jen na zdravé ovzduší. Stejný význam má však zdravotně nezávadná voda, půdní fond a další faktory; kromě přírodního prostředí je nutno se též zabývat obytným a duchovním prostředím člověka.

Správný vztah k životnímu prostředí je třeba vytvářet u žáků co nejdříve, aby nedocházelo k takovým negativním jevům, že již malé děti často ničí přírodu kolem sebe; v opačném případě mohou žáci působit na dospělé, mohou upozorňovat na případy znehodnocování životního prostředí, nebo se mohou aktivně podílet na jeho ochraně.

Výchovné působení na škole záleží na obsahové i metodické přípravě učitele, na specifičnosti přístupu k problematice, na stavu životního prostředí školy a jejího okolí a na poznatcích žáků úměrných jejich věku, na ekonomickém charakteru sídla školy a případně ještě dalších znacích. Cílem zařazování prvků

o životním prostředí do vyučovacího procesu je aktivní zapojení mládeže do činnosti ochrany a tvorby životního prostředí.

Hlavním činitelem v tomto výchovném působení je učitel, který musí znát vhodné příklady z činnosti člověka na životní prostředí; přitom musí volit jen takové příklady, které jsou nenásilné, ale působivé a účinné. Systém působení by měl být č.m dál komplexnější, přesvědčivější tak, aby se žáci sami rozhodli pro zapojení do této důležité složky školní práce. Vyučující je musí přesvědčit o tom, že je naší povinností předat další generaci zdravé a krásné životní prostředí.

Je třeba hlavně u mládeže vzbudit zájem o ochranu a tvorbu životního prostředí, protože jaký bude mladý člověk, takové bude v budoucnu i celé naše prostředí.

Demonstrováné příklady, ať již kladné nebo záporné, by měly být voleny z místního prostředí, a to tak, aby ze bylo možno využít převážně v kladném pojetí a směru, i když budou signalizovat nedostatky. Žáci by neměli nabývat dojmu, že je u nás většina věcí špatných. Proto je třeba poukazovat na kladné jevy při zásazích člověka do životního prostředí, například úprava prostředí venkova, vedení občanů k péči o domy, květinová výsadba prostor ve městě i na venkově, úprava vnějších zařízení jako jsou obchody, čekárny, parkoviště, nádraží a péče o ně apod.

Velké možnosti výchovného působení v tomto směru mají vyučující zeměpisu v 8. třídách ZDŠ a na II. cyklu škol při vyučování o Československu. Zde je k dispozici poměrně dost informací z této oblasti, i když ve vyučovacím procesu více převažuje látka o ochraně krajiny než o tvorbě životního prostředí.

Ve výuce je třeba zvlášť zdůrazňovat mimořádnou péči našich státních orgánů a institucí o ochranu životního prostředí s uvedením některých konkrétních případů. Československo je v popředí mezi ostatními státy v péči o životní prostředí, existuje soustava nařízení a zákonů, kterých je přibližně kolem tří set, které bývají však velmi často obcházeny.

Uvedu jen několik příkladů znehodnocování životního prostředí, které mohou být využity při výuce jako praktická ukáзка. Z pozorování současného stavu znečišťování ovzduší tuhými i plynými škodlivinami u nás i v jiných průmyslových státech vyplývá, že Československo patří mezi země se silně znečišťovaným ovzduším. K nepříznivému stavu čistoty ovzduší přispívá i členitost reliéfu území našeho státu, omezující spolu s klimatickými poměry rozptyl a přirozenou výměnu vzduchu.

Z celkové plochy ČSR je nadměrnými koncentracemi škodlivin v ovzduší trvale postiženo přes 6.000 km². Na území ČSR je v současné době evidováno 2.000 znečišťovatelů, z toho 1.328 platících pokuty podle zákona.

Nepříznivým faktorem pro rozptyl škodlivin v Jihomoravském kraji je častý výskyt bezvětrí asi ve čtvrtině meteorologických situací za rok. Z průmyslových aglomerací, které velmi nepříznivě ovlivňují ovzduší v kraji lze uvést: Brno-město (energetika, stavební hmoty, metalurgie, strojírenství), Mokrá (výroba cementu), Oslavany (energetika), Hodonín (energetika, zpracování dřeva), Adamov — Blansko — Rájec — Jestřebí (metalurgie, stavební hmoty), Poštorná — Břeclav (chemie, gumárenství apod.).

Jedním z největších problémů v současné době je nedostatek zdavotně nezávadné vody. Ze zkušenosti mohu uvést, že jen v ojedinělých případech a ve školách učí o řekách jako o zdrojích vody; vyučující se pro maximalistický rozsah učebních osnov omezují jen na pouhý výčet řek. Je třeba poukázat kromě znečištění vod na průměrný říční odtok vody připadající na 1 obyvatele ročně

u nás i ve srovnání s jinými státy, na to že Československo má malé zdroje podzemní vody, proto je třeba její maximální ochrany a že rostoucí životní úroveň i nadále bude vzrůstat spotřeba vody. Jsme státem, kde většina řek pramení. Avšak místo toho, abychom vodu zadržovali, zpomalili její toky, zvýšili její využití do širokého okolí, postupně zkracujeme délku našich vodních toků; toto zkrácení činí již asi 40 %.

Velmi mnoho příležitostí k tvorbě a ochraně životního prostředí mají vyučující při vycházkách, exkurzích i výzkumech místního regionu, pokud je ovšem organizují tak, aby žáci mohli prakticky pozorovat vhodné a méně vhodné zásahy člověka do přírody a přírodního prostředí, např. eroze půdy a ochrana před ní, vznik strží, důsledky odlesnění, nevhodná regulace vodních toků apod. Bylo by velmi účelné zařadit exkurze do některé chráněné oblasti v Jihomoravském kraji nebo i mimo kraj.

Z toho všeho vyplývá, že by se vyučující měli vážně zamyslet i nad tím, jakým způsobem zkvalitnit a zintenzívnit výuku a výchovu k ochraně životního prostředí; je třeba si uvědomit, jak je na tomto poli nutná intenzivní spolupráce ve všech vyučovacích předmětech, koordinace jednotlivých stupňů školy i koordinace jednotlivých stupňů školy i koordinace výchovy školní i mimoškolní a jaké úkoly stojí před výukou zeměpisu, který má v oblasti všeobecně vzdělávacích předmětů na tomto úseku syntetizující charakter.

Z á v ě r:

Výchova k péči o životní prostředí se stala v souvislosti s civilizačním pokrokem významnou složkou komunistické výchovy, jak již bylo dříve řečeno.

Zabývají se jí všechny socialistické státy v rámci RVHP a její význam potvrdilo opět i poslení zasedání pléna ÚV KSČ zaměřeného na vědecko-technický rozvoj naší společnosti.

Ministerstvo školství se již v roce 1971 usneslo na řadě opatření k posílení této výchovy na základních a středních školách a v roce 1973 pověřilo Výzkumný ústav pedagogický v Praze samostatným rezortním výzkumným úkolem, který má název „Výchova k ochraně životního prostředí na školách všech stupňů školní soustavy ČSR“.

Rozhodujícím faktorem úspěchu výchovy k péči o životní prostředí je samozřejmě učitel a proto Krajský pedagogický ústav v Brně organizuje pro učitele a profesory našeho kraje postupně instruktáže, semináře a vydává pomocný písemný metodický materiál včetně soupisu literatury zabývající se problematikou životního prostředí, aby tak bylo možno v krátké době začít se systematickým působením v tomto novém pedagogicko-výchovném úseku.